

Adevăratele cauze ale războiului

Oamenii au sesizat din cele mai vechi timpuri natura distructivă a războiului, motiv pentru care au început să se întrebe cu privire la motivele care îl declanșează și îl susțin. În timp, în dezvoltarea ei, a preluat aceste preocupări, asumându-și-le ca subiect de reflecție propriu. Astfel, interogația dominantă care a coagulat treptat atenția cercetătorilor viza identificarea cauzelor războiului, ca surse universale ale tuturor confruntărilor de acest tip, iar aici eforturile nu au fost deloc precupețite.

Disciplinele științifice precum filosofia, psihologia, sociologia, teoria politică sau teoria

relațiilor internaționale s-au înghesuit în a genera o diversitate uimitoare de explicații privind geneza războiului. Ele au luat în discuție natura umană, trăsăturile liderilor politici, procesele de grup, caracteristicile statului și cele ale mediului internațional. Tendința majoră a fost aceea de a reduce explicațiile la o singură cauză considerată responsabilă de declanșarea războaielor. Unii teoreticieni au atras atenția asupra pericolului reducționismului, dar acest fapt a fost de natură să complice și mai mult situația. Analiștii au început să invoce cauze dintre cele mai diferite care, împreună, să acopere la modul

SEBASTIAN GORDAN
ofițer specialist, Agenția Națională Antidrog (MAI)

exhaustiv plaja explicațiilor privind apariția războiului.

În consecință, cu toate că reflecția asupra apariției războaielor are o tradiție de câteva milenii, fiind la fel de veche precum războiul, până în prezent nici abordările empirice, nici cele științifice nu au avut ca rezultat dezvoltarea unei teorii unanim acceptate. Dimpotrivă, demersurile teoretice, mai mult

Debarcarea în Normandia, 6 iunie 1944

sau mai puțin fericite, în această direcție au subminat până la compromitere conceptul de *cauzalitate*, acesta devenind, prin inflație, o monedă calpă a [tiin]elor sociale:

„Ca orice alt principiu de referință din [tiin]ele sociale de astăzi, principiul cauzalității este într-un stadiu haotic. Il folosim tot timpul ca pe ceva cu un înțeles precis [și] clar, dar, în momentul în care începem să-l analizăm, aflăm că sensul său nu este nici precis, nici identic între diferiți teoreticieni. Când luăm o problemă concretă [și] încercăm să-i analizăm cauzele, starea haotică se face simțită imediat. Problema cauzelor și zboiului ilustrează această lipsă de precizie. Literatura existentă pe tema cauzalității în analiza și zboiului arată starea de dezordine aproape fără speranță, în care se găsesc cunoștințele noastre în acest domeniu [și] în cel al cauzalității, în general”.¹

În prezentul studiu, argumentăm că la baza acestei dezarmante diversități de teorii privind cauzele și zboiului [și] a eșecului lor în a oferi o explicație generală [și] coerentă cu privire la apariția și zboaielor stă tocmai *utilizarea greșită a noțiunii de cauză*. Ca atare, propunem o revenire la izvoarele noțiunii de cauzalitate, în vederea conceptualizării corecte a acesteia, precum [și] operaționalizarea noii perspective în spațiul teoretic supus investigației.

Efectele distructive ale și zboiului nu vor putea fi controlate până când oamenii nu vor înțelege esența acestui fenomen social. Sperăm ca studiul de față să aducă unele lucruri în această privință.

Conceptul aristotelian de cauză

„Cauzele” descrise până în prezent în literatura de specialitate, deși *corecte*, nu sunt

adevărata cauze ale și zboiului. Diferența fundamentală între cele două categorii o explică filosoful german Martin Heidegger în interogațiile sale privitoare la esența tehnicii moderne:

„Prin ceea ce este corect se înregistrează de fiecare dată un aspect exact în legătură cu lucrul avut în vedere. Însă nu înseamnă că, în măsura în care este corect, această constatare trebuie să ajungă [și] la dezvăluirea esenței lucrului la care se referă. Numai acolo unde survine o asemenea dezvăluire se ivește ceea ce este adevărat. Iată [și] motivul pentru care ceea ce nu este decât corect (*Corectul*) nu este încă ceea ce este adevărat (*Adevăratul*). Abia acesta din urmă ne aduce într-o relație liberă cu acel lucru ce ne privește nemijlocit pornind chiar de la esența lui”.²

Gândirea clasică postulează existența a patru tipuri de cauze: *causa materialis* (materia din care este construit un obiect), *causa formalis* (forma pe care o îmbracă el), *causa finalis* (scopul cărui îi servește) [și] *causa efficiens* (ceea ce l-a construit efectiv, autorul). Deși denumirea lor este de sorginte latină, ele apar definite pentru prima dată în opera lui Aristotel, considerat a fi părintele noțiunii de cauzalitate:

„Într-un fel, cauza se numește lucrul din

Napoleon în bătălia de la Friedland, 1807

care se face ceva fiind în el, ală cum este bronzul pentru statuie [și] argintul pentru cupă, ca [și] genurile acestora; iar în alt fel, cauza este forma [și] modelul, adică definiția a ceea ce este [și] genurile acestuia, ală cum este bunăoară, raportul lui doi față de unul în octavă [și], în general, numărul [și] părțile în definiție. În alt sens, cauza este lucrul din care pornește primul început al mișcării sau al repausului. Ală cum este cauză cel care propune o hotărâre [și] cum este tatăl pentru fiu [și], în general, cauză cum este cel care face lucrul făcut [și] cel care schimbă lucrul schimbat. Încă mai este scopul-cauză, adică lucrul pentru care se face ceva, cum este sănătaea cauză pentru plimbare. Căci pentru ce se plimbă? Zicem că se plimbă ca să fie sănătos [și] ală zicând socotim că ar fi cauza. Toate cauzele pe care le-am menționat într-o foarte vâdită, în patru clase. Dar de vreme ce există patru cauze, este datorită cercetătorului naturii să [și] despre toate [și] să reducă la toate întrebarea: *de ce?* [și] anume materia, forma, mișcarea [și] motivul”.³

Trecerea de la concepția încetănită în practica occidentală de a considera cauză tot ceea ce produce un efect la accepiunea împotriva acesteia nu ar reprezenta, alădar, decât o revenire la izvoarele cauzalității, ală cum a fost ea definită în opera lui Aristotel. În explicarea apariției și zboiului, acest demers poate însemna diferența între succes [și] eșec. Mai mult, neputința teoriilor precedente de a identifica un singur factor și spunzător pentru declanșarea tuturor și zboaielor sau, în cazul

Bătălia de la Trafalgar, 21 octombrie 1805

determinări multiple, de a limita numărul factorilor invocați, ne oferă un argument în plus pentru necesitatea reconsiderării problematicei din perspectiva celor patru dimensiuni ale cauzalității. Identificarea corectă a acestora ar permite nu doar conturarea unui cadru general comun, ci și sortarea factorilor invocați de teoriile anterioare în patru clase distincte, eliminând astfel confuziile create de eterogenitatea acestora.

Cele patru cauze ale războiului

În sensul conturat mai sus, argumentăm în acest studiu că adevăratele cauze ale războiului, adică acei factori care explică apariția tuturor fenomenelor de acest gen, dezvoltându-se în esența războiului, sunt în număr de patru (și le-am identificat pe acestea ca fiind: (1) *utilizarea forței armate* – *cauza materială*, (2) forma de *conflict violent* pe care o îmbracă această realitate – *cauza formală*, (3) voința de *promovare a propriilor interese* (și obiective, care o animă – *cauza finală*) (și, nu în ultimul rând, (4) *organizarea colectivă*, cu statul ca formă evoluată a acesteia – *cauza eficientă*).

Cauza formală: conflictul violent

De foarte multe ori, rădăcinile conflictului au fost luate în mod greșit drept cauze ale războiului. Însă simpla apariție a unei stări conflictuale nu duce, din fericire, întotdeauna la

război, așa cum o demonstrează nenumăratele cazuri în istoria omenirii. Cu alte cuvinte, conflictul este o cauză *necesară* a declanșării războiului, dar nu una *suficientă*. Pe străt în aceste limite, conflictul are efecte benefice asupra societății: delimitează grupurile, întărește sentimentul de autoidentificare (și coeziunea de grup, contribuie la integrarea socială, la articularea de noi comunități (și la dezvoltare economică) (și altele. Foarte des însă, rezolvarea pe cale pașnică nu este posibilă, situație în care conflictul poate să ia forme extreme, violente, care sunt crima, în cadrul unui sistem de indivizi (grupul), revoluția, în interiorul unui sistem de grupuri (națiunea) (și războiul, în cadrul unui sistem de națiuni (sistemul internațional)⁴. Rezultatul din toate acestea este conflictul, în general, este negativ, și doar acela care nu implică violență: „doar atunci când utilizăm constrângerea sau violența – fizică sau psihologică – decade conflictul în ceva negativ (și distructiv).”⁵ Spre deosebire de celelalte categorii de conflict războiul este o formă extremă datorită nivelului ridicat de violență implicat în desfășurarea sa, sau, după cum spunea Clausewitz, „o ciocnire între interese majore, rezolvată prin vărsare de sânge – aceasta fiind singurul aspect în care diferă de alte conflicte”.⁶

Nașterea conflictului, din complexitatea interacțiunii sociale, reprezintă așadar o precondiție a declanșării războiului, iar nucleul acestuia din urmă va fi în permanență această stare conflictuală. În acest sens, spunem despre conflict că reprezintă *cauza formală* a

războiului, deoarece în esență să războiul prezintă caracteristicile de formă ale conflictului. Saltul calitativ în starea extremă a conflictului, *războiul*, este determinat de intervenția altor trei factori la fel de importanți, cu caracter de *cauză*.

Cauza eficientă: organizarea politică

Evoluția războiului s-a făcut în paralel cu evoluția societății umane. Nu putem vorbi cu adevărat despre războaie decât din momentul constituirii unei orânduri complexe, începând cu avântul agriculturii (și cu primele agriculturi, toate ciocnirile anterioare putând avea cel mult un caracter de *luptă*). Apogeul acestei organizări sociale, care va imprima (și forma clasică a războiului pe străt până în zilele noastre, este *statul*. Din aceste considerente, putem spune că războiul s-a născut cu adevărat abia odată cu geneza unei organizări sociale evoluată, de tipul statului sau comparabile cu acesta.

„Asociem statele cu războiul: ele au pretins (și încă pretind dreptul de a recurge la război (și de a solicita cetățenilor să-l poarte în numele lor. Dispun de majoritatea armelor (și forțelor armate cu care este purtat (și statele au fost principalele entități politice implicate efectiv în război”.⁷

Chiar (și în zilele noastre, toate încălțărilor care întrunesc celelalte trei cauze prezentate aici, nu pot fi catalogate ca războaie decât actorii sociali implicați nu sunt de talia statelor sau, cel puțin, cu atribuții (și competențe

cvasistatate, de pildă, în cazul războaielor civile, a războaielor de secesiune sau a unora dintre războaiele de gherilă.

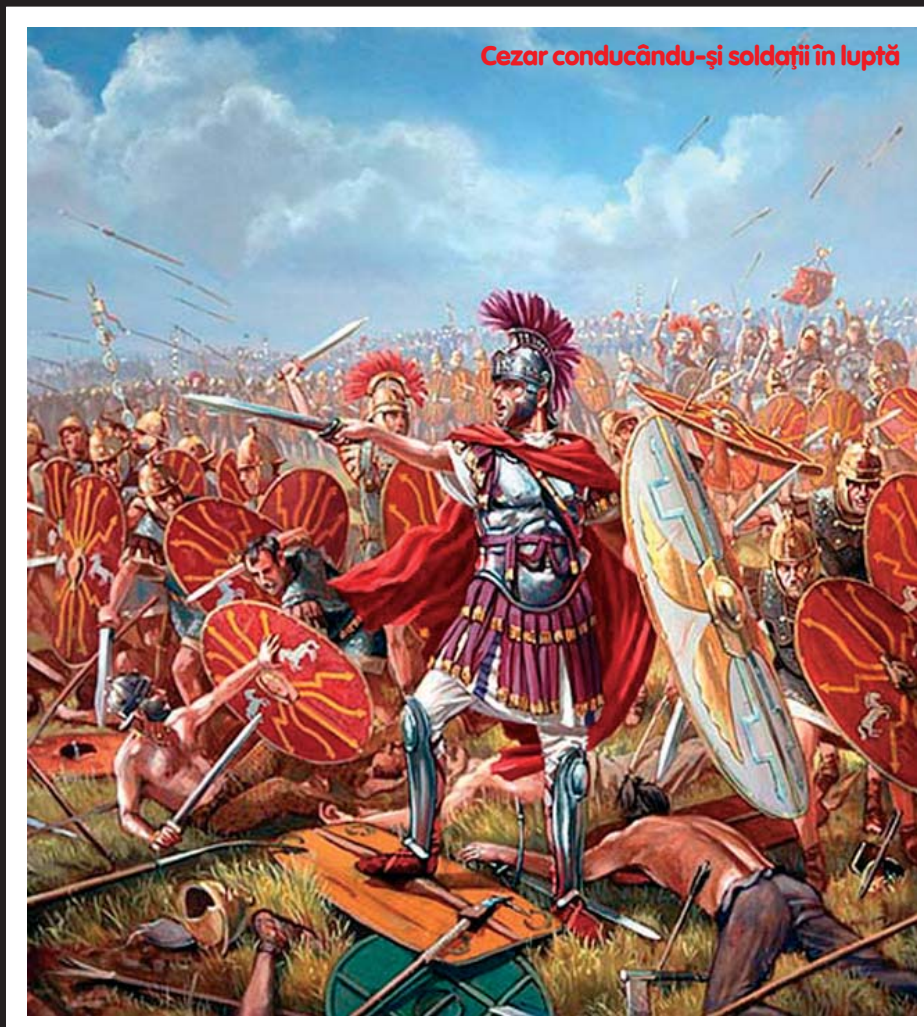
Astfel, datorită faptului că războiul, în adevăratul sens al cuvântului, nu cuprinde decât acele situații în care sunt implicați actori sociali de o anumită talie, identificăm organizarea politică a colectivităților umane, cu forma ei consacrată a statului, ca fiind *cauza eficientă* a războiului.

Cauza finală: promovarea propriilor interese

Termenii de „scop” [și „cauză” sunt considerați atât de diferiți încât a vorbi despre unul dintre ei presupune a-l exclude, implicit, pe celălalt. După cum spunea Heidegger, „lucrurile merg până acolo încât *causa finalis*, finalitatea, nu mai este deloc considerată ca fiind de cauzalitate”.⁹ Cu toate acestea, scopul, în viziune clasică, nu este altceva decât una dintre cele patru componente ale cauzalității, sens în care este utilizat [și aici.

Războaiele de ordin politic sunt cele care dictează în declanșarea unui război [și acest fapt este cu atât mai mult valabil în cazul comunităților mari, al popoarelor, mai ales al celor evoluat. Războiul nu reprezintă o entitate absolut independentă, complementară [și concurentă politicii, ci își are originea în procesele politice care-l declanșează atunci când îl consideră necesar [și căroră le rămâne subordonat pe tot parcursul desfășurării sale.

„Vedem, așadar, că războiul nu este doar un act politic ci un adevărat instrument politic, o continuare a activității politice prin alte mijloace... Obiectivul politic este jelul, războiul

Cezar conducându-și soldații în luptă

este mijlocul prin care este atins, iar mijlocul nu poate fi niciodată luat în considerație izolat față de scopul său”.⁹

Obiectivul politic al războiului, impunerea propriei voințe asupra adversarului, necesită

îndeplinirea în prealabil a obiectivului militar, anume acela de a face adversarul neputincios. Finalitatea politică este dublată [și precedată așadar de una militară: „pentru a asigura acest obiectiv politic - n.n. trebuie

Avioane Lancaster în Al Doilea Război Mondial

s` ne lipsim inamicul de putere [i aceasta este, în teorie, adev`rata jint` a r`zboiului.¹⁰ Acest obiectiv intermediar este subordonat celui politic, în sensul c`trebuie s`urmeze liniile generale dictate de primul, cu condiția ca [i]elul politic la rândul lui s`jin`cont de limit`rile impuse de mijloacele folosite: „obiectivul politic – motivul originar al r`zboiului – va determina, a[adar, atât obiectivul militar care trebuie atins, cât [i]cantitatea de efort necesar` în acest scop. Dacă p`str`m în minte faptul c`r`zboiul izvor`[te din vreun scop politic, este normal ca [i]cauza prim`a existenței sale s`r`mân`suprema considerație în desf`[urarea sa. Aceasta, desigur, nu sugereaz`c`[elul politic ar fi un tiran. El trebuie s`se adapteze la mijloacele pe care le-a ales”.¹¹

Scopul politic al r`zboiului îl reprezintă *impunerea voinței proprii* asupra adversarului devenit inamic, voinț`exprimat`prin interesele [i obiectivele pretinse a fi naționale. R`zboiul este o continuare a politicii externe tocmai pentru c`urm`re[te promovarea aceluiași interese. Când promovarea, specific`perioadelor pa[nice, nu funcționeaz`se trece la *impunerea* lor. Pentru aceasta, este necesar`îndeplinirea obiectivului militar subordonat celui politic, anume *înfrângerea adversarului*, iar acest lucru implic`utilizarea unor mijloace specifice, după cum este prezentat în continuare.

Cauza materială: forța armată

„Cauzele r`zboiului rezid`, în ultim`instanț`, în existența armelor [i a forțelor armate [i în voința grup`rilor politice de a le folosi mai degrab`decât de a accepta înfrângerea”.¹²

„Materia” sau „substanța” din care au fost alc`tuite toate r`zboaiele de până acum este *forța armată*, indiferent sub ce form`sa prezentat ea în anumite perioade istorice [i spații geografice. Prin „forț`armată” înțeleg aici ansamblul militar al resurselor umane [i de armament care produc în tab`ra advers`efecte fizice m`surabile sub aspectul distrugerilor materiale sau al pierderii de vieți omene[ti. Aceast`forț`care acționeaz`în r`zboi are două componente principale, dimensiunea uman` (militari [i civili angajați) în desf`[urarea r`zboiului] [i cea tehnologic` (echipamentul folosit). R`zboiul se face cu oameni [i cu arme, de aceea forța este aici forț`armată”.

Acolo unde au fost întrunite toate cele trei cauze precedente f`r`a fi angajat`, de cel puțin o parte, forța armată, sau acolo unde aceasta a fost utilizat`f`r`a produce pagube materiale sau pierderi de vieți omene[ti, nu se poate vorbi despre r`zboi în sensul consacrat

al termenului, în acest sens determinarea a ceea ce *nu* este r`zboi fiind relativ ușoară.

Mai dificil este atunci când trebuie s`stabilim ce anume *este* r`zboi, deoarece aici unii teoreticieni consider`a fi r`zboaiel doar acele episoade în care numărul victimelor dep`[e[te un anumit nivel (cel mai uzual fiind cel de 1.000 de oameni) sau efectele implicate sunt suficiente de numeroase (frecvent amintit fiind pragul de 50.000). Ne g`sim aici, însă, într-un spațiu al relativului, în care fiecare poate s`stabilească limita de la care utilizarea forței armate confer`conflictului caracterul de r`zboi.

În linii mari, specificul fiec`rui r`zboi, din perspectiva forței armate utilizate, este determinat de dimensiunea armatelor, calitatea acestora [i gradul de dezvoltare a tehnologiei utilizate, sub aspectul resurselor, iar sub aspectul proceselor, de ceea ce este, de regul`, înglobat sub denumirea generic`de *strategie* sau cea mai specific`de *tactic`*. Nenum`ratele lor combinații au f`cut ca, de-a lungul timpului, s`nu existe practic două r`zboaie la fel. Pentru a-l parafraza pe Sun Tzu, cinci sunt elementele fundamentale, dar combinațiile lor sunt atât de numeroase încât este imposibil s`le cuno[ti pe toate. ■

Concluzii

„C`ldura plus combustibilul plus oxigenul sunt condițiile care produc o flac`r`. Îndep`rtați oricare dintre ele [i nu veți mai avea foc”.¹³

Când între două entități politice (*cauza eficient`*), de obicei state, conflictul ivit (*cauza formal`*) escaladează spre forme violente prin utilizarea de către cele două părți a forței armate (*cauza material`*), în vederea impunerii propriei voințe asupra celuilalt (*cauza final`*), rezultatul nu poate fi decât unul singur: *r`zboiul*. Acești patru factori sunt constantele care ne permit s`reunim sub aceeași umbrel`conceptual`o palet`larg`de fenomene din toate timpurile. În absența oric`ruia dintre ei, niciun r`zboi nu se poate produce.

Iată cum arată teoria cauzalității împ`trite aplicată în sfera r`zboiului. Ea abordează un fenomen general, nu manifest`rile sale tranzitorii. Explicațiile de până acum invocau drept cauze ale r`zboiului factori care nu constituiau decât obiectul disputei dintre state, dispute care puteau sau nu s`escaladeze spre r`zboi. Ele nu descriau decât *sursele conflictului* [i, cu toate c`observațiile f`cute erau adesea *corecte*, nu reprezentau *adev`ratele* cauze ale r`zboiului pentru c`nu surprindeau esența acestui fenomen. Recunoscând în r`zboi doar o form`violent`a conflictului social, teoria propus`de noi nu cade în greșeala de a le confunda. Conflictul este doar cauza formal`a r`zboiului, pentru a c`rui producere mai sunt necesare alte trei condiții fundamentale. Iată de ce sursele conflictului nu conduc, în mod direct, la declanșarea unui r`zboi, ci doar în situația în care părțile aflate în disput`sunt state sau entități cu funcții similare, dispuse s`fac`uz de forța armată pe care o controlează, cu scopul de a-[i impune interesele în fața adversarului.

Implicațiile pe care această nou`perspectiv`le aduce asupra concepțiilor tradiționale din literatura de specialitate privind cauzele r`zboiului sunt profunde [i complexe, după cum poate oricine, cu u[urin], s`-[i imagineze, [i dep`[esc cadrul prezentului studiu, ele urmând a fi abordate într-o lucrare ulterioară. ■

NOTE

¹ Pitirim A. Sorokin, *A Neglected Factor of War*, în „American Sociological Review”, Vol. 3, no. 4, Aug. 1938, p. 475.

² Martin Heidegger, *Întrebarea privitoare la tehnică*, în „Originea operei de art`”, București: Univers, 1982, p. 108.

³ Aristotel, *Fizica*, București, Editura Științific`, 1966, pp. 39 [i 49.

⁴ Julian Lider, *On the nature of war, arnborough*, Hants: Saxon House, 1977, p. 111.

⁵ Richard Jackson, Jacob Bercovitch, *International Conflict. A Chronological Encyclopedia of Conflicts and Their Management 1945-1995*, Congressional Quarterly Inc., Washington, 1997.

⁶ apud Michael Howard, *The Causes of War in Crocker*, Chester A., Hampson, Fen Osler, & Aall, Pamela, *Turbulent Peace. The Challenges of Managing International Conflict*, United States Institute of Peace Press, Washington D.C., 2003, p. 31.

⁷ Alvin Z. Rubinstein, *America's National Interest in a Post-Cold War World. Issues and Dilemmas*, McGraw-Hill, Inc., 1994., p. 14.

⁸ Heidegger, op. cit., p. 109.

⁹ Clausewitz, Carl von, *On War*, David Campbell Publishers Ltd., London, 1993, p. 99.

¹⁰ Clausewitz, op. cit., p. 83.

¹¹ Ibidem, p. 90.

¹² Rubinstein, op. cit., p. 13.

¹³ David W. Ziegler, *War, Peace and International Politics*, 8th Edition, Addison-Wesley Educational Publishers, 2000, p. 125.